

O PRINCÍPE HISTORIZMU V POZNANÍ SPOLOČENSKÝCH JAVOV

J. M. Borodaj, V. Ž. Kelle, J. G. Plimak, *Princ ipistorizma v poznanii socialnych javlenij* Izd. Nauka, Moskva 1972, 291 s.

V súvislosti s princípom marxistické-ho historizmu v posledných rokoch sa do-stávajú do popredia tieto otázky: či je historický prístup nevyhnutnou podmienkou každého vedeckého skúmania; či sa uplatňuje pri poznávaní všetkých javov bez výnimky, aj takých, ktoré sa javia ako nehybné, bez dejín, alebo sa obme-dzuje iba na spoločenské javy. Diskutuje sa o vzťahu historickej a logickej metódy, o nevyhnutnosti rozlišovať historickú a štruktúrálnu-funkcionálnu metódu analýzy a osobitne o vzťahu štrukturalizmu a histo-rizmu.

Serióznym príspevkom k tejto proble-matike je práca *Princíp historizmu v po-znaní sociálnych javov*, ktorej autormi sú J. M. Borodaj, V. Ž. Kelle (zod-povedný redaktor publikácie) a J. G. Plimak. Publikácia pozostáva z troch štúdií, ktoré sa sústreďujú predovšetkým na tri základné aspekty vývinu spoločnosti: so-ciálno-ekonomický, sociálno-psychologický a sociálno-politický. Autori sa pokúsili vyčleniť niektoré metodologické problémy, ktoré pokladajú za aktuálne pri skúmaní predkapitalistických spoločností a genézy kapitalizmu. Ústrednou témou celej publi-kácie je Marxova spoločensko-historická koncepcia, ktorá tvorí základ jeho klasic-kých diel.

Pokiaľ ide o celkové vymedzenie prin-cípu historizmu, autori ho ohraničili oblas-tou spoločenskej reality. Hneď v predhovo-re píše, že princíp historizmu vyžaduje „odhaľovať dialektiku reálnych historic-kých procesov, t. j. skúmať každý jav v živote spoločnosti nie ako daný, ne-menný, ale v jeho konkrétnych historic-

kých vzájomných súvislostiach, z hľadiska jeho genézy v minulosti a vývinových ten-dencií v budúcnosti“ (s. 5).

Ťažisko celého zborníka tvorí najroz-siahlejšia prvá štúdia, nazvaná *Marxovo dedičstvo a niektoré metodologické pro-blémy skúmania predkapitalistických spo-ločností a genézy kapitalizmu* (s. 13—169), na spracovaní ktorej sa zúčastnili všetci traja autori. Vychádzali z toho, že doteraz sa ešte nepodarilo s potrebnou presnosťou, adekvátne vystihnúť podstatu Marxovej sociálno-historickej koncepcie v jej celku. Bránili tomu — podľa autorov — po prvé, zvyšky dogmatického chápania Marxovej metódy a teórie. Druhou pre-kážkou bolo, že zatiaľ sú Marxove ru-kopisy nedostatočne vedecky spracované. Autori sa preto domnievajú, že na vy-stihnutie jeho sociálno-historickej koncepcie v celej šírke treba dôkladne analyzo-vať všetky základné Marxove teoretické diela. Iba tak sa podarí postihnúť ústredné principiálne tézy jeho teórie historického vývinu, najmä pokiaľ ide o predkapita-listické formácie.

V prvej časti štúdie autori postupne charakterizujú hlavné etapy formovania Marxovej spoločensko-historickej koncepcie, uvádzajú a analyzujú mnohé zásadné Marxove tézy, ktorým sa zatiaľ v marxistickej literatúre nevenovala potrebná pozornosť. Svoju analýzu začínajú z *Ekonomicko-filo-zofických rukopisov z roku 1844*, kde Marx po prvý raz sformuloval všeobecné princípy sociálno-historickej koncepcie (chápanie dejín ako dejín rôznych kon-krétno-historických foriem odcudzenia prá-ce). Ďalej venujú pozornosť *Nemeckej ide-*

ológii, kde sa Marx a Engels pokúsili rozvinúť svoju všeobecnú teóriu odcudzenia do globálnej konkrétne-historickej schémy. Nové tu spočívalo v detailnejšom rozčlení predošlého historického vývinu. Autori vysvetľujú vymedzenie a členenie foriem vlastníctva (kmeňové, antické občinné a štátne, feudálne, buržoázne a budúce — komunistické). Toto vymedzenie sa podľa nich zakladalo na ešte nedostatočných poznatkoch o konkrétnom historickom procese. Osobitne charakterizujú obsah kategórií „Gemlinwesen“ a „Gesellschaft“, ako aj kategórií „osobné vzťahy“ a „vecné vzťahy“.

Predmetom ďalšej analýzy je Marxova *Kritika politickej ekonómie*, v ktorej sa kryštalizuje učenie o ázijskej, antickej, feudálnej a buržoáznej spoločensko-ekonomickej formácii. Problém Marxovho členenia historického procesu na formácie uzatvárajú autori rozborom prác *Ku kritike politickej ekonómie Kapitálu*. Porovnávajú rôzne Marxove práce, v ktorých raz širšie, inokedy zasa užšie členil historický proces, autori dospievajú k záveru, že pokiaľ ide o antagonistické spoločnosti, po celý život bolo pre Marxa najzákladnejším, najhlbším členením práve rozdelenie dejín spoločnosti na dve gigantické spoločenské formácie — na buržoáznú spoločnosť a na predburžoázne spoločnosti. Marxove názory na túto otázku autori zhrnuli do schémy členenia historického procesu (s. 70), pričom ju uviedli v pôvodnej Marxovej terminológii. Na okraj tejto schémy ešte poznamenávajú, že v sovietskej historiografii je problém „ázijského spôsobu výroby“ predmetom diskusií a „antiký spôsob výroby“ sa zvyčajne označuje ako „otrokársky“, čiže ako otrokárska spoločensko-ekonomická formácia. Záverom zdôrazňujú obrovský metodologický význam teórie spoločensko-ekonomických formácií v sociálno-historickej koncepcii marxizmu, ktorá umožňuje „vedecky odhaliť vnútornú jednotu historického vývinu, pochopiť ho ako zákonitý prírodnohistorický proces“ (s. 70).

V záverečnej kapitole prvej časti štúdie autori charakterizujú mechanizmy determinácie historického procesu. Z analýzy Marxových prác vyplynul pre nich záver, že jestvujú „rôzne typy súvislostí ekonomiky s inými sférami spoločenského života, a teda aj rôznorodé mechanizmy determinácie“ (s. 80). Autori tu oprávne nabádajú (s čím sa stretávame veľmi často) hlbšie preskúmať „kanály“ a druhy tejto determinácie, hlbšie analyzovať typológiu vzťahov ekonomiky a politiky.

Druhá časť štúdie je venovaná Marxovej analýze genézy kapitálu. Autori v prvom rade spresňujú, čím sa genetická analýza tohto procesu zásadne odlišuje od jednoduchého historického opisu. „Genetická analýza“ — píšú — „nárokuje si objasnenie vzájomnej súvislosti udalostí, pochopenie a vysvetlenie podstaty procesu, prísne podmienené logické usporiadanie materiálu, hoci nemožno nevidieť relatívnosť aj jej záverov, neúplnosť aj týchto vysvetlení“ (s. 86). Východiskom, predpokladom genetickej analýzy, ako zdôrazňujú autori, je systémovo-štruktúrna analýza. „Genetická analýza, ktorá je pôvodne »odvodená« od systémovej analýzy, zdokonaľuje naše predstavy o štruktúre a fungovaní toho-ktorého systému; táto dokonalejšia predstava zasa posúva hranice vlastnej genetickej analýzy, umožňuje objavovať nové vrstvy historického materiálu, zapájať do sféry skúmania nové a nové fakty“ (s. 88).

Obsahovú stránku problémov, ktorými sa autori zaoberajú v nasledujúcich kapitolách druhej časti štúdie, presne vystihujú ich názvy: *Tajomstvo prvotnej akumulácie*, „Donucovacie páky“ agrárnej revolúcie, „Ekonomické pružiny“ agrárnej revolúcie, *Problém univerzálnosti v genéze kapitálu*, *Genéza priemyselného kapitálu*.

Na otázku vzťahu štruktúrna-funkcionálnej analýzy a princípu historizmu, o ktorej sa v posledných rokoch v sovietskej literatúre intenzívne diskutuje (k tejto diskusii sa zaujíma stanovisko aj v recenzovanej práci), hľadajú autori štúdie odpo-

veď predovšetkým v Marxovom diele. Najmä v poslednej časti štúdie, nazvanej *Dialektika systémovej a genetickej metódy v Marxovej analýze*, venujú tomuto problému osobitnú pozornosť. Upozorňujú, že Marx sa všade dôrazne snažil ukázať, že kategoriálna logika politickej ekonómie sa nezhoduje s „logikou“ reálneho historického procesu. Marx, ako konštatujú, pokladal za potrebné zdôrazniť určité pozitíva logickej metódy politickej ekonómie („je asi správna z vedeckej stránky“). Avšak prakticky vždy zároveň poukázal aj na jej obmedzenosť, najmä ak sa chápe ako všeobecná metóda historického bádania.

Na príklade analýzy pozemkovej renty a na základe Marxovej analýzy tohto fenoménu autori ukazujú, že logická (systémová) a historicko-genetická metóda sú rôzne metódy, no v konečnom dôsledku sú to len rôzne spôsoby skúmania toho istého predmetu. Na skutočné pochopenie určitého „systému“ treba, ako sa v štúdií veľakrát zdôrazňuje, odhaliť reálny historický mechanizmus jeho vzniku z čohosi iného a premeny na čosi iné. Mnohostranná analýza problémov, ktoré sa riešia v prvej štúdií, vyúsťuje do záveru, že „ princíp historizmu“, ktorý organicky v sebe obsahuje ako nevyhnutné uzlové etapy logickú rekonštrukciu «uzavretých» systémov, je jedine «univerzálnou» metodológiou sociálnohistorického poznania vôbec“ (s. 162).

Druhú štúdiu, nazvanú *K otázke sociálno-psychologických aspektov pôvodu prvobytnej rodovej občiny*, napísal J. M. Borodaj. Je to časť pripravovanej monografie, venovanej problematike sociogenézy vcelku. V danej štúdií išlo o pokus načrtnúť niektoré prístupy k problému pôvodu a špecifickosti východiskových sociálnych vzťahov v prvobytnej rodovej občine. Autor sa pritom opiera o Marxove práce, najmä o jeho *Náčrt odpovede na list V. I. Zasuľicovej*, v ktorom bol najmarkantnejšie nastolený problém špecifickosti občinových (rodových) vzťahov.

Štúdia ako celok zaujme čitateľa, lebo

sa v nej hovorí o viacerých „atraktívnych“ otázkach (napr. podľa názvu kapitol: *Mravnosť či inštinkt?*, *Záhada exogamie*, *Čo je totem?*, *Psychoanalytická koncepcia totemu*, *Sociálna funkcia orgiastických kultov*), je sympatická svojou polemickosťou, autorovým zmyslom pre konfrontáciu rôznych názorov, koncepcií, hypotéz a teórií. Jednako sa nazdávame, že autor zostal čitateľovi dlhý pozitívne odpovede, alebo aspoň pokusy o ne.

J. M. Borodaj uvádza veľa zaujímavého faktického materiálu. Kriticky hodnotí niektoré najvýznamnejšie hypotézy, ktoré sa pokúšali vysvetliť pôvod exogamie (slovami autora — „zlatý klinec“ problému pôvodu rodovej mravnosti): Morganovu hypotézu „škodlivosti“, Taylorovu hypotézu „uvedomenia si výhody“, hypotézu vysvetľujúcu exogamiu nevyhnutnosťou potlačiť pohlavnú konkurenciu vnútri prvobytnej občiny. Posledné stanovisko sa podľa autora najviac priblížilo k podstate veci.

Akékoľvek súčasné nastolenie problému pôvodu exogamných tabu autor pokladá za nemožné bez serióznej kritickej analýzy psychoanalytickej koncepcie pôvodu totemu. Zdôrazňuje, že práve pod vplyvom psychoanalýzy súčasná buržoázna etnografia a antropológia zhromaždila obrovský faktický materiál a že práve psychanalýza nastolila skutočné problémy. Autor podrobne rozoberá Freudovu koncepciu totemu a neustále túto koncepciu konfrontuje s marxistickým prístupom. Dospieva k záveru, že v úzkom rámci psychoanalytickej metódy daný problém nemožno vyriešiť. „Psychoanalytická koncepcia totemizmu sa uzatvára čisto fenomenologickým opisom práve toho bodu (ambivalentnosť psychiky), na ktorého genetické «odôvodnenie» si táto koncepcia robila nárok“ (s. 224).

Po tomto konštatovaní autor prechádza k niektorým metodologickým problémom antropogenézy. Nastoluje ich však, podľa našej mienky, krajne abstraktne, všeobecne. Formulácia požiadavky využitia historickej metódy v oblasti gnoezológie, psychológie

a biológii človeka, uvádzané príklady, zbežné kritické poznámky k štruktúrno-fenomenologickému prístupu vyvolávajú dojem, že autor si v istej miere ulahčil úlohu uvádzaním zjednodušených a niekedy aj bagatelizujúcich úvah. Problém zmyslu, možnosti a významu otázky „čo?“, jej vzťah k otázkam typu „ako?“, „prečo?“ a „z čoho?“, o ktorých sa zmienil, by si žiadal oveľa viac miesta a fundovanejší, hlbší prístup, najmä ak ide o súvislosť s takým komplexným problémom, akým je antropogenéza.

J. G. Plimak je autorom poslednej štúdie recenzovanej práce. Nazval ju *K charakteristike niektorých zákonitostí pohybu buržoázných revolúcií*. Kým v prvej štúdii sa vo všeobecnej metodologickej rovine analyzovali sociálno-ekonomické predpoklady buržoázných revolúcií, tu sa akcentuje ich politická stránka, politické zákonitosti vývinu. Okrem diel klasikov využíva autor práce N. G. Černyševského a nemeckého historika F. Schlossera (1776—1861), ktorý, ako sa uvádza v štúdii, veľmi presne a výrazne vystihol sám mechanizmus politického boja v období Veľkej francúzskej revolúcie. Treba zdôrazniť, že J. G. Plimak vlastne ako prvý v sovietskej literatúre pokúsil sa porovnať niektoré texty Schlossera a Černyševského

a kriticky zhodnotiť ich názory na podstatu Francúzskej revolúcie.

V ďalšej časti svojho príspevku autor poukázal na zásadný rozdiel medzi buržoáznou a proletárskou revolúciou, súčasne však zdôraznil nevyhnutnosť rešpektovať skúsenosti, vyvodiť poučenia z revolučných zápasov obdobia buržoázných revolúcií. Konkrétne uviedol, ako znalosť zákona evolúcie buržoázných revolúcií pomohla V. I. Leninovi a boľševickej strane upevniť víťazstvo proletárskej revolúcie v kritických rokoch vypracúvania základov novej ekonomickej politiky.

Recenzovaná práca sa ako celok vyznačuje hlbokým analytickým prístupom k dielam klasikov marxizmu-leninizmu, snahou neopakovať už známe pravdy, ale tvorivo preskúmať závažné teoretické problémy, posúdiť podnety, ktoré ich rôzne riešenia obsahujú. Autori sa dotkli veľkého počtu otázok, ktorým sa dosiaľ nevenovala pozornosť, alebo o ktorých sa diskutuje. Práve vyostrením nastolovaných problémov, využitím bohatého faktografického materiálu, svojím polemickým zamieraním je táto práca, podľa našej mienky, podnetným príspevkom k ďalšiemu rozpracúvaniu problematiky marxistického historizmu.

Raisa Kopsová

POLSKÝ FILOZOF O TECHNICKEJ CIVILIZÁCII

Bogdan Suchodolski, *Labyrinty współczesności*, Warszawa 1972.

K najaktuálnejším otázkam našej súčasnosti nepochybne patrí otázka vzťahu človeka a vedeckotechnickej revolúcie. Súčasná technická civilizácia, ktorú naše storočie prežíva, nielenže zasahuje každú oblasť ľudskej činnosti, ale kvalitatívne mení aj postavenie samého človeka vo svete. Prejavuje sa kladnými i zápornými dôsledkami pre ľudstvo a núti ho tak zamyslieť sa nad sebou. Neujasnenosť niektorých imanentne ľudských otázok, vzhľa-

dom na súčasnú technickú civilizáciu, podmieňuje vznik mnohých antropologicky ladených úvah a koncepcií, ktoré sa snažia pomôcť človeku tohto storočia a hľadajú pre neho východisko z labyrintu problémov. Je pravdepodobné, že myšlienky takéhoto druhu inšpirovali aj Bogdana Suchodolského¹ pri písaní jeho knihy.

Osnovu knihy tvorí sedem kapitol, ktorých obsah svedčí o autorovom bohatom zázemí v riešenej problematike. Dokazuje

¹ Suchodolski Bogdan: *Labyrinty współczesności*, Warszawa 1972.